

ACB-040

INV.....

**PERCIKAN PANJI DI DALAM BEBERAPA
TEKS SASTERA MELAYU KLASIK**

CLOSED STACKS

**oleh:
NOOR FARIDAH BT. BERAHIM**

PERPUSTAKAAN UNIVERSITI MALAYA

*Disertasi Untuk Memenuhi Ijazah
Sarjana Sastera di
Jabatan Pengajian Melayu
Universiti Malaya
Kuala Lumpur
1995*

Perpustakaan Universiti Malaya

A506437850

Dimikrofiksen pada..... 24. 11. 1999
No. Mikrofis..... 14330
Jumlah Mikrofis..... 3

HAMSIAH BT. MOHAMAD ZAHARI
UPR UNIT REPROGRAFI
PERPUSTAKAAN UTAMA
UNIVERSITI MALAYA

PENGHARGAAN

Dengan Nama Allah Yang Maha
Pemurah Lagi Maha Penyayang

Awignam Astu!

Bersyukur ke hadrat Allah S.W.T kerana dengan limpah rahmatNya kajian ini dapat diselesaikan.Segala usaha ini tidak mungkin dapat disempurnakan tanpa sumbangan dari semua pihak yang tertentu. Kesempatan ini saya ambil untuk merakamkan setinggi-tinggi penghargaan dan jutaan terima kasih kepada En. Hashim Ismail selaku penyelia dan pembimbing yang sudi meluangkan masa membaca draf kajian, memberi teguran dan pandangan yang membina sehingga terhasilnya kajian ini. Terima kasih yang tidak terhingga juga kepada Prof. Madya Dr. Abd. Rahman Kaeh selaku bekas penyelia yang mencetuskan minat saya untuk menerokai bidang ini. Terima kasih atas dorongan dan bimbingan yang diberikan. Jutaan terima kasih juga kepada pihak Universiti Malaya yang membiayai kajian ini (Anugerah Za'ba '92).

Saya juga ingin merakamkan rasa terima kasih kepada En. Zahir Ahmad; Prof. Dr. Abu Hassan Syam; Datin Zaharah dan para pensyarah yang sudi memberi teguran dan semangat yang membina. Jua tidak lupa kepada En.Ahmad Ramizu Abdullah yang sudi membantu menyemak draf kajian. Buat teman-teman Salina, Kak Yati, Hanafi, Ding dan semua yang tidak dapat disebutkan nama

satu persatu; terima kasih atas semangat dan galakan yang diberikan. Tidak lupa kepada semua kakitangan pentadbiran di Jabatan Pengajian Melayu dan Pusat Bahasa Intan, Jalan Elmu; terutama kepada En. Sufian Taimon ; Cik Nor Hasnah dan Puan Siti Salmiah kerana sudi membantu.

Ribuan terima kasih juga kepada semua pegawai di bahagian Sirkulasi, Koleksi Kebangsaan dan Perpustakaan Malajah; Perpustakaan Universiti Malaya di atas segala kerjasama yang diberikan kepada saya sepanjang kajian ini dijalankan. Akhirnya teristimewa untuk keluarga yang tersayang; terutama suami dan anak-anak tercinta, abah dan kakak-kakak yang amat memahami, memberi pengorbanan dan berdiri teguh di belakang saya sepanjang kajian ini dilakukan.

Noor Faridah Berahim
Jabatan Pengajian Melayu;
Universiti Malaya;
Kuala Lumpur
28.Julai.1995

SINOPSIS

Kajian ini dilakukan untuk melihat kesan kehadiran unsur-unsur cerita Panji/Jawa di dalam karya-karya kesusasteraan Melayu klasik. Umumnya kehadiran unsur tersebut agak ketara pada karya-karya naratif sastera Melayu klasik seperti penggunaan gaya bahasa, tema, watak dan perwatakan serta struktur penceritaan. Kehadiran langsung unsur-unsur tersebut menyebabkan sarjana-sarjana terdahulu menganggap pengarang-pengarang Melayu sebagai 'pencedok' atau 'penciplak'.

Pengaruh yang diterima telah dipilih, disaring dan diberikan tafsiran serta nilai yang baru. Pengarang-pengarang Melayu tradisi berjaya membuktikan kekreatifan mereka dengan melakukan pengasimilasian sebaik mungkin unsur-unsur tersebut ke dalam karya mereka.

Secara umumnya kajian ini meliputi lima bab. Bab I menerangkan tentang bidang kajian; metodologi kajian, pemilihan teks-teks kajian dan kajian-kajian yang pernah dilakukan oleh para sarjana terdahulu.

Bab II memperkatakan tentang pengertian cerita Panji; ciri-ciri umum cerita tersebut; perbezaan antara cerita Panji Jawa dan Panji lainnya serta teori-teori penciptaan dan penyebaran cerita-cerita tersebut.

Bab III membicarakan persoalan kepengarangan Melayu dalam hubungannya dengan pengaruh asing khasnya Panji. Penulis turut menyentuh persamaan dan perbezaan di antara pengarang-pengarang Melayu dan pengarang Jawa. Bab ini ditulis supaya menjadi cerminan terhadap penganalisisan pada bab seterusnya.

Bab IV, mengandungi perbandingan dan penganalisisan ke atas teks-teks pilihan. Persamaan dan perbezaan antara cerita Panji dan teks-teks sastera Melayu klasik dikaji. Analisis perbandingan tersebut menggambarkan wujudnya proses transmisi dan pengolahan semula unsur-unsur Panji yang mengakibatkan berlakunya pengubahsuaian dan perubahan fungsi serta nilai unsur tersebut daripada asalnya.

Bab V sebagai bab penutup mengandungi rumusan-rumusan secara keseluruhan. Di dalam bab ini juga ditentukan kedudukan unsur asing (cerita Panji) tersebut dalam perkembangan kesusasteraan Melayu.

SYNOPSIS

The aim of this study is to identify the influence of Panji/Javanese literature in the classical Malay literature. Generally speaking a strong influence is found in the classical Malay narrative texts, notably in respect of the use of language, the plots, the themes and the characters and characterization. These similarities have led earlier scholars to believe that Malay authors were 'plagiarizing'.

My research shows that the presence of the Panji/Javanese influence in the classical Malay literature texts, has been extensively recast that Malay authors gained the credit of being very creative and prolific in their endeavour to write the classical Malay literature texts.

As a whole the study consists of five chapters:

Chapter I describes the scope of research; research methodology; the texts selected and also the views of the past researchers.

Chapter II discusses the meaning of Panji Legends; its general characteristic; the differences between the Javanese Panji Legend as compared to the Malays; Cambodian and Siamese Panji Legends and the theories about its creations and the spread of the Panji Legends in the Malay Archipelago.

Chapter III discusses the Malay authors' creativity in handling the foreign influences with a special reference to Panji Legends. This chapter also discusses the similarities and differences in the mode of writing between the Malays and the Javanese authors. Consequently this chapter tends to reflect its analysis in the coming chapters.

Chapter IV consists of the analysis and the comparison between the selected classical Malay texts and the Panji Legends. The analysis describes the transformation and the reorganization of the foreign elements by the Malay authors, which suggest that there were definitely adjustments resulting in changes of its original functions and value.

Chapter V is the concluding chapter. The relationship between Panji Legends and the classical Malay texts are summarised, hence indirectly marking out the position of the Panji Legends influence in the History of Malay Literature.

KANDUNGAN

PENGHARGAAN	<i>i</i>
SINOPSIS	<i>iii</i>
SYNOPSIS	<i>iv</i>
KANDUNGAN	<i>v</i>
SENARAI SINGKATAN	<i>viii</i>
SENARAI RAJAH/JADUAL	<i>xiii</i>
 BAB I: PENDAHULUAN	
1.1 <i>Bidang Kajian</i>	<i>1</i>
1.2 <i>Tujuan dan Kepentingan Kajian</i>	<i>2</i>
1.3 <i>Ruang Lingkup Kajian</i>	<i>4</i>
1.4 <i>Pemilihan Teks-teks Kajian</i>	<i>6</i>
1.5 <i>Kaedah dan Langkah Kajian</i>	<i>7</i>
1.5.1 <i>Resensi Kepustakaan</i>	<i>8</i>
1.5.2 <i>Kaedah Analisa Perbandingan</i>	<i>8</i>
1.5.3 <i>Kajian-kajian Terdahulu</i>	<i>9</i>
1.5.3(i) <i>Kajian Mengenai Teori Cerita Panji</i>	<i>10</i>
1.5.3(ii) <i>Kajian Kesusasteraan Terhadap Teks-teks Panji</i>	<i>20</i>

BAB II	:	CERITA-CERITA PANJI	
2.1		<i>Pengertian Cerita Panji</i>	23
2.2		<i>Perbezaan Antara Panji Jawa dan Panji Melayu, Thai dan Kemboja</i>	33
2.3		<i>Ciri-ciri Umum Cerita Panji</i>	37
2.4		<i>Penciptaan dan Perkembangan Cerita-cerita Panji di Nusantara</i>	51
BAB III	:	PERSOALAN PENGARUH ASING KHASNYA KESUSASTERAAN JAWA DAN HUBUNGANNYA DENGAN PERKEMBANGAN KESUSASTERAAN MELAYU	
3.1		<i>Teori Pengaruh: Suatu Pengenalan</i>	
3.2		<i>Percikan Pengaruh Jawa-Panji Dalam Kesusasteraan Melayu Klasik: Hubungannya Dengan Persoalan Kepengarangan Melayu</i>	81
BAB IV	:	PERCIKAN PANJI DI DALAM KARYA-KARYA NARATIF MELAYU KLASIK	
4.1		<i>Tema-tema Teks Naratif Melayu Klasik: Percintaan & Pengembalaan</i>	100
a.		<i>Percintaan</i>	100
b.		<i>Pengembalaan Dan Peperangan</i>	109
4.2		<i>Perbandingan Struktur Penceritaan Cerita Panji Dengan Karya-Karya Naratif Sastera Melayu Klasik</i>	119
A. EKSPOSISI			
4.2.1		<i>Asal usul Raja-raja Di Dunia</i>	119
4.2.2		<i>Para Ratu Berkaul</i>	131

B. PERTENGAHAN - Perumitan, Konflik & Klimaks

- 4.2.3 Pengembaraan (Penyamaran,
Peperangan & Pewayangan) 136

C. PELERAIAN

- 4.2.4 Pertemuan Semula Dan Hidup Bahagia 144

- 4.3 Analisa Perbandingan Watak Perwatakan
Cereka-cereka Pilihan 153

- 4.3.1 Imej Raden Inu Dalam Cereka
Melayu Klasik 154

- 4.3.2 Galuh Candera Kirana-Wirawati
Unggul Cerita Panji 158

- 4.3.2.1 Pancaran Citra Galuh Dalam Imej
Wirawati Melayu Klasik 159

- 4.3.3 Perbandingan Peranan Dewa-Dewa
Dalam Cerita Panji dan Cerita Melayu
Klasik 171

- 4.4 Perlukisan Latar Dalam Cereka
Melayu Klasik 178

- 4.4.1 Perbandingan Citra Alam
Kayangan Di Dalam Cerita Panji
dan Cereka Melayu Klasik 184

- 4.5 Pancaran Cerita Panji Dalam Penggunaan
Gaya Bahasa Cereka Melayu Klasik 190

- 4.6 Cebisan Cerita Panji Dalam Sastera
Melayu Klasik 194

- 4.7 Kesimpulan 207

- BAB V : PENUTUP 211

- Bibliografi 224

SENARAI SINGKATAN

- BG : Betara Gangga
- BIR : Berma Indera Raja
- BMP : Bujang Mara Putera
- CP : Cerita Panji
- CPT : Cendawan Putih
- CSJ : Cerita Sulung Jawa
- DBP : Dewan Bahasa dan Pustaka
- DK : Dewa (Indera) Kesna
- DS : Dandan Setia
- HACT : Hikayat Anggun Cik Tunggal
- hal. : Halaman
- HAP : Hikayat Andekan Penurat
- HBB : Hikayat Bayan Budiman
- HCWP : Hikayat Chekel Waneng Pati
- HGP : Hikayat Galuh Digantung
- HHT : Hikayat Hang Tuah
- HIN : Hikayat Indera Nata
- HIP : Hikayat Indera Putera
- HJ : Hang Jebat
- HLLB : Hikayat Langlang Buana
- HMTJK : Hikayat Misa Taman Jayeng Kusuma
- HNK : Hikayat Naya Kusuma

- HPL* : *Hikayat Pandawa Lima*
- HPS* : *Hikayat Panji Semirang*
- HSR* : *Hikayat Seri Rama*
- HT* : *Hang Tuah*
- IB* : *Indera Bumaya*
- IM* : *Indera Maya*
- IP* : *Inderaputera*
- IPt* : *Inu Putera (Mendam Paduka)*
- ITp* : *Intan Terpilih*
- ITs* : *Intan Terserlah*
- jil.* : *jilid*
- JPM* : *Jabatan Pengajian Melayu*
- JRAS* : *Journal of Royal Asiatic Society*
- JMBRAS*: *Journal of Malayan Branch Asiatic Society*
- KITLV*: *Koninklijk Institut voor Taal-`Land-en Volkenkunde*
- KKPM*: *Kementerian Kebudayaan dan Pelancongan Malaysia*
- KL* : *Kuala Lumpur*
- KN* : *Kembayat Negara*
- LLB* : *Langlang Buana*
- MAK* : *Maharisi Antakuasa*
- MIR* : *Mambang Indera Raja*
- MKC* : *Maharisi Kesna Cendera*
- MKM* : *Mambang Kaca Merata*
- MPA* : *Megat Panji Alam*
- MTS* : *Maharaja Talela Syah*

- NK : Nawang Kencana*
- NP : Nahar Pahlawan*
- P/ : Putera/i*
- PATK : Prabu Anom Tambak Kencana*
- PCK : Puteri Cahaya Keinderaan*
- PCKh : Puteri Cahaya Khairani*
- PCU : Puteri Cahaya Udara*
- PD : Paksi Dewsia*
- PDM : Puteri Dewi Melur*
- PDP : Putera Dewsia Panji*
- PGL : Puteri Gunung Ledang*
- PGS : Puteri Gemala Sakti*
- PIB : Puteri Indera Bangsawan*
- PJB : Panji Jayengbaya*
- PJDGR: Puteri Jamjam Dewi Gemala Ratna*
- PJG : Puteri Johar Gemala*
- PJT : Panji Jayengtilem*
- PMSB: Puteri Mengindera Seri Bulan*
- PPC : Puteri Pelinggaam Cahaya*
- PRM : Puteri Ratna Melur*
- PRS : Puteri Ratna Sari*
- PSB : Puteri Seribulan*
- PSBCN: Puteri Selindung Bulan Cahaya Nurani*
- PSBKU: Puteri Selindung Bulan Kayangan Udara*

- PSI* : *Puteri Seroja Indera*
PSS : *Puteri Seroja Seri*
pt. : *part*
RAA : *Raden Asmara Agung*
RAM : *Raja Ahmad*
RBB : *Raja Bikrama Buspa*
RBG : *Raja Biram Gangga*
RBH : *Raden Bahar*
RBJ : *Raden Bajau*
RBJw : *Raden Bongsu Jawa*
RCT : *Raden Carang Tinangluh*
RDLM : *Raja Dewa Lela Mengerna*
REA : *Raden Emas Ayu*
R/GCK: *Raden Galuh Candera Kirana*
RGP : *Raja Gemala Putera*
RGS : *Raden Gunung Sari*
RIK : *Raden Inu Kertapati*
RIS : *Raja Indera Syahperi*
RJK : *Raden Jayeng Kusuma*
RJS : *Raja Johan Syahperi*
RKB : *Raden Kerta Buana*
RKN : *Raden Kusuma Ningrat*
RKP : *Raden Kusuma Pengerta*
RKSJ : *Raja Kobat Syah Johan*

- RKW* : *Raden Kusuma Wati*
- RLN* : *Raden Lasmi Ningrat*
- RMD* : *Raja Mahmud*
- RNK* : *Raden Nawang Kusuma*
- RPJ* : *Raden Puspa Juita*
- RPN* : *Raden Puspa Ningrat*
- RPW* : *Raden Puspawati.*
- RRK* : *Raden Ragil Kuning*
- RRW* : *Raden Ratna Wilis*
- RSJ* : *Raden Sulung Jawa*
- RSM* : *Raden Singa Menteri*
- RW* : *Raden Wirapati*
- RWK* : *Raden Wira Kusuma*
- SA* : *Syair Agung*
- SAB* : *Sultan Agas Beranta*
- SAD* : *Syamsul Alam Dunia*
- SBI* : *Syah Beranda Indera*
- SCP* : *Syair Cendawan Putih*
- SDS* : *Syair Dandan Setia*
- SJN* : *Sang Jaya Nantaka*
- SKT* : *Syair Ken Tambuhan*
- SM* : *Sejarah Melayu*
- SMS* : *Seri Maharaja Sakti*
- SMSy* : *Sultan Mansur Syah*

SMP :	<i>Sultan Mendam Perasat</i>
SP :	<i>Syahar Pahlawan</i>
SPS :	<i>Sultan Perdana Syah</i>
SR :	<i>Siti Rukiah</i>
SSZ :	<i>Syair Siti Zubaidah</i>
SYD :	<i>Sungai Yang Dura</i>
SZ :	<i>Siti Zubaidah</i>
S'pura:	<i>Singapura</i>
TP :	<i>Terung Pipit</i>
TPCD :	<i>Tuan Puteri Candera Dewi</i>
TPCN :	<i>Tuan Puteri Cendera Nurlela</i>
TPKD :	<i>Tuan Puteri Kusuma Dewi</i>
TPKKJ:	<i>Tuan Puteri Kuntum Kemboja Juita</i>
TPMRD:	<i>Tuan Puteri Mandu Ratna Dewi</i>
TPMGR:	<i>Tuan Puteri Mancung Gemala Ratna</i>
TPS :	<i>Tuan Puteri Sajarah</i>
TPSCI:	<i>Tuan Puteri Seganda Cahaya Iram</i>
TPSRGN:	<i>Tuan Puteri Seri Ratna Gemala Nehran</i>
TPTMR:	<i>Tuan Puteri Talela Madu Ratna</i>
TT :	<i>Tun Teja</i>
UKM :	<i>Universiti Kebangsaan Malaysia</i>
UM :	<i>Universiti Malaya</i>
vol.	<i>volume</i>
ZA :	<i>Zainal Abidin</i>

SENARAI RAJAH/JADUAL

	hal
1. Rajah Proses Pengaruh Menurut Claudio Guillen	77
2. Jadual I: Perbandingan Tema CP dan Teks-teks Melayu Klasik	116
3. Rajah Jurai Keturunan Raja-raja Jawa Mengikut HMTJK	128
4. Rajah Jurai Keturunan Raja-raja Di Dunia Mengikut HHT	128
5. Rajah Jurai Keturunan Raja Bandar Muar Mengikut HMD	129
6. Rajah Jurai Keturunan Raja-raja Di Dunia Mengikut SA	129
7. Rajah Jurai Keturunan Raja-raja Jawa Mengikut SCP	130
8. Rajah Jurai Keturunan Raja-raja Di Dunia Mengikut SDS	130
9. Rajah Jurai Keturunan Raja-raja Di Dunia Mengikut HLLB	131
10. Jadual II: Perbandingan Struktur Plot Cereka-cereka Pilihan Secara Umum	145
11. Rajah Struktur Plot I: HMTJK	146
12. Rajah Struktur Plot II: HMD	146
13. Rajah Struktur Plot III: SA	147
14. Rajah Struktur Plot IV: CSJ	148
15. Rajah Struktur Plot V : SDS	148
16. Rajah Struktur Plot VI: HLLB	149
17. Rajah Struktur Plot VII: HHT	149
18. Rajah Struktur Plot VIII: SSZ	150
19. Rajah Struktur Plot IX: HIP	151
20. Rajah Struktur Plot X: SCP	152
21. Jadual III: Pilihan Kata Jawa Dalam Beberapa Teks Pilihan	191